

Volgens SOVON en CBS zijn de weidevogels het sterkst in het westen van ons land afgenomen, met name in Noord-Holland. In dit artikel wordt op basis van de beschikbare meetnetgegevens nagegaan welke trends zich hier gedurende de periode 1990-2005 hebben voorgedaan.

Weidevogeltrends in Noord-Holland

Kees Scharringa & Ron van 't Veer

Weidevogelmeetnet Noord-Holland

Het weidevogelmeetnet Noord-Holland is één van de oudste weidevogelmeetnetten in ons land. Het meetnet bestaat uit 52 proefvlakken waar vanaf 1987 elk jaar weidevogels zijn geteld. De totale oppervlakte van het meetnet bedraagt 2.591 hectare. De tellingen worden uitgevoerd in opdracht van de Provincie Noord-Holland en worden sinds 2005 gecoördineerd door Landschap Noord-Holland.

Het Noord-Hollandse weidevogelmeetnet maakt onderdeel uit van het landelijke weidevogelmeetnet in het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Dit netwerk is een samenwerkingsverband tussen Rijk (LNV), provincies, het CBS en de Particuliere Gegevensverzamelende Organisaties (PGO's). De gegevens van het weidevogelmeetnet zijn van groot belang voor de evaluatie en onderbouwing van het provinciale weidevogelbeleid in Noord-Holland. Omdat sinds de laatste jaren er steeds meer aandacht is voor dit beleid, is het meetnet in 2005 met 22 nieuwe proefvlakken uitgebreid. Op dit moment bestaat het Noord-Hollandse weidevogelmeetnet uit 74 proefvlakken met een gezamenlijke oppervlakte van ruim 4.200 hectare (fig. 1).

Aantallen weidevogels in Noord-Holland

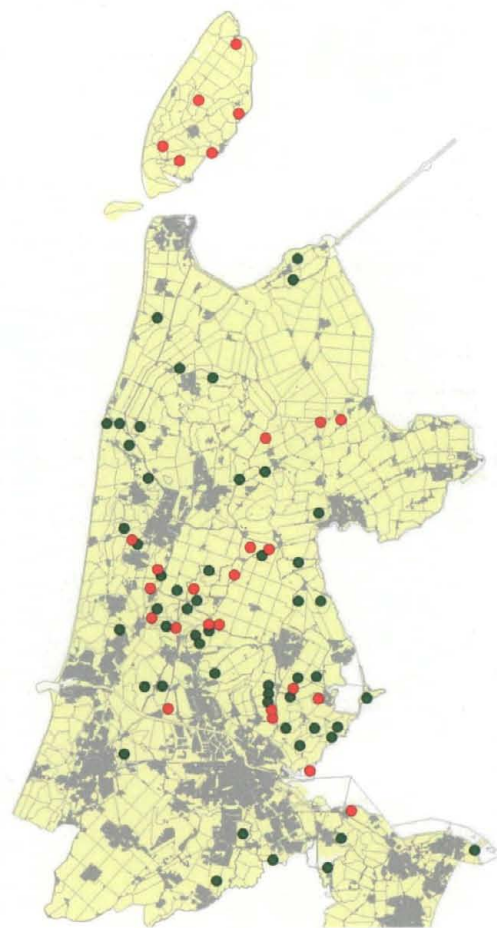
Op basis van de schattingen uit 2000 (Scharringa, 2003) en de meest recente trends die beschikbaar zijn uit het landelijk (West-Nederland) en provinciaal weidevogelmeetnet, is een schatting van alle weidevogels in Noord-Holland voor 2004 gemaakt. Hierbij is ook gebruik gemaakt van recente gegevens van zeldzamere soorten als Watersnip en Kemphaan (tabel 1). Uit de analyse blijkt dat de Kievit nog steeds de talrijkste weidevogel is in Noord-Holland, gevolgd door Scholekster, Grutto en Tureluur. Hekensluiters zijn Watersnip en Kemphaan, die bijna uitsluitend nog

voorkomen in reservaatgebieden. De Krakeend is sterk toegenomen, van gemiddeld 600 paar in 1994 (Beintema, 1994), tot gemiddeld 2500 paar in 2004. Van de Kemphaan blijkt momenteel 40 % van de Nederlandse populatie in Noord-Holland te broeden. De populatie is echter niet stabiel en neemt nog steeds langzaam af. Het belangrijkste broedgebied bevindt zich rondom het Alkmaardermeer. In het Wormer- en Jisperveld is de soort ruim 10 jaar na de vernattingsmaatregelen (van der Geld & Leguijt, 1996) op zijn retour; de populatie bedraagt hier inmiddels niet veel meer dan 5 broedende hennen. Ook voor soorten als Slobeend, Krakeend, Tureluur, Kuifeend en Grutto blijkt Noord-Holland een grote verantwoordelijkheid te hebben. De beste weidevogelgebieden liggen vooral in Midden Noord-Holland en maken momenteel deel uit van het Nationaal Landschap Laag-Holland. Daarbuiten komen verschillende andere goede gebieden voor, o.a. bij Spaarnwoude, in de Ronde Hoep en in een beperkt deel van de Vechtstreek (fig. 2).

Op basis van de huidige gegevens kan geconcludeerd worden dat na Friesland, de provincie Noord-Holland tot de belangrijkste weidevogelprovincies van ons land behoort.

Trend in de periode 1990-1999

In de jaren negentig was de trend van weidevogels in Noord-Holland gemiddeld positiever dan die in andere delen van Nederland (Scharringa, 2003; Teunissen et al., 2002; Teunissen, 2005). Wel zijn in deze periode drie van de negen algemene soorten in aantal achteruitgegaan (fig. 3; tabel 2). Grutto en Scholekster namen in deze periode matig af; de Veldleeuwerik nam gemiddeld meer dan 7 % per jaar af! Kievit, Kuifeend en Graspieper bleven stabiel en de Tureluur vertoonde een matige

- bestaande plots
- nieuwe plots in 2005

Fig. 1. Ligging van de proefvlakken in het Noord-Hollandse weidevogelmeetnet.

Soort	aantal broedparen in 2004		
	min.	max.	%NL
Kievit	21.000	25.000	10
Scholekster	10.000	12.000	13
Grutto	10.000	12.000	18
Tureluur	5.000	6.000	26
Graspieper	3.500	5.500	6
Gele kwikstaart	3.000	5.000	12
Kuifeend	2.500	3.500	19
Krakeend	2.000	3.000	26
Veldleeuwerik	2.000	3.000	6
Slobeend	1.500	2.000	30
Zomertaling	100	200	15
Watersnip	50	70	4
Kemphaan	25	35	43

Tabel 1. Aantalsschattingen van de aantallen weidevogels in Noord-Holland in 2004 en het aandeel (in %) van de Nederlandse populatie (Teunissen & Soldaat, dit nummer) dat in Noord-Holland broedt.

Een gebruikelijk beeld rond half mei waarbij de helft van het weidevogelgrasland al is gemaaid. Polder de Ronde Hoep ten zuiden van Amsterdam op 18 mei 2005 (foto: Jan Tuijp).

toename. De Krakeend ging, net als overal in Nederland, sterk vooruit. Met een gemiddelde jaarlijkse toename van 15 % komt dit neer op een toename van bijna 400 % over een periode van 10 jaar.

Trend in de periode 2000-2005

in deze periode nemen de meeste soorten in aantal af (fig. 3; tabel 2). Scholekster en Slobbeend vertonen een matig afnemende trend; Tureluur, Graspieper en Kuifeend blijven stabiel. Opvallend is de afname van Kievit en de versnelde afname van Grutto in deze periode. Uit de meetnetgegevens blijkt dat de achteruitgang van de Grutto vanaf 1999 zelfs is versneld tot 5 % per jaar. Ook de jaarlijkse afname van Veldleeuwrik gaat in de Noord-Hollandse weidevogelgraslanden met een onveranderd tempo van 7 % per jaar door. Uit het meetnet blijkt wel dat in sommige reservaatgebieden de achteruitgang veel minder snel verloopt, zoals in het Wormer- en Jisperveld en het Ilperveld. In deze gebieden kan Veldleeuwrik zich handhaven in extensief beweidde, al of niet verruigde graslanden. Tevens blijkt dat in verschillende delen van Noord-Holland de Veldleeuwrik veel algemener in bouwland voorkomt dan in grasland. Met name in de Kop van Noord-Holland en in West-Friesland is dit het geval (Hustings & Vergeer, 2002). Graspieper blijkt het eveneens goed te doen in extensief beweidde graslanden. De soort kan in verzuurde (pH <4,5) en matig

verruigde veengraslanden toenemen en daar goed standhouden, ook in de vergraste duingebieden is sprake van een toename. In de meer intensief beheerde graslanden is Graspieper daarentegen sterk afgenomen of vrijwel verdwenen (Scharringa & Van 't Veer, ongepubliceerd).

Recente ontwikkelingen in Noord-Holland

Dat het vooral de laatste jaren niet goed met de weidevogels gaat, kan duidelijk worden geïllustreerd aan de hand van de trend van het totaal aantal broedende weidevogelsoorten in het gehele meetnet (2591 ha). Hieruit blijkt dat het aantal weidevogels gedurende de negentiger jaren stabiel blijft, en ruim 140 broedpaar per 100 ha bedraagt (fig. 4). Gezien de waargenomen trends worden in deze periode kennelijk de dalende aantallen Grutto, Scholekster en Veldleeuwrik gecompenseerd door stijgende aantallen van o.a. Krakeend en Tureluur. Vanaf 1999 beginnen de aantallen echter in een gestaag tempo van 2,5 % per jaar af te nemen. De waargenomen trendomslag blijkt ook duidelijk uit de analyse van elk individueel proefvlak. Van elk van de 52 proefvlakken werd voor drie vijfjaarlijkse perioden, tussen 1990 en 2005, de trend berekend van het totaal aantal weidevogels per 100 ha (fig. 5). Uit deze analyse blijkt dat tussen 1990 en 2000 meer dan een kwart van de proefvlakken een stabiele trend en een kwart van de proefvlakken een positieve

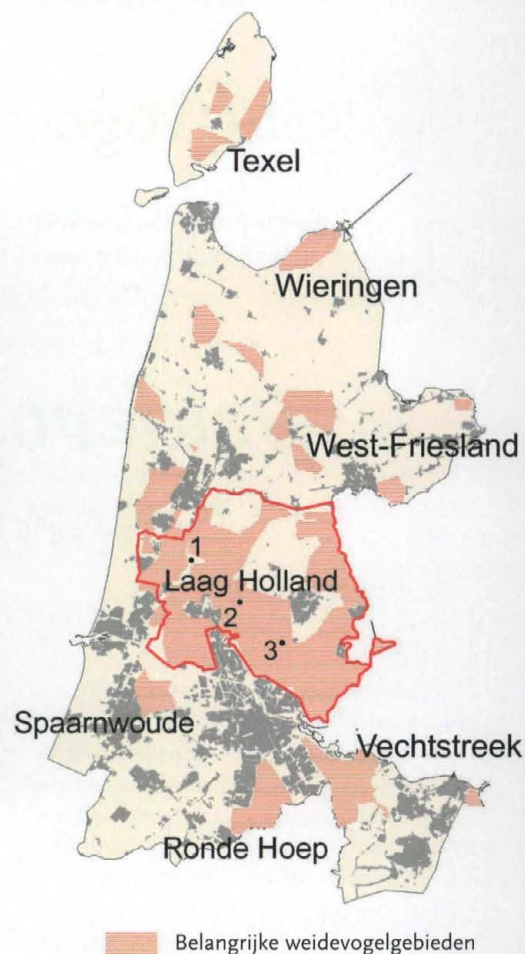

Fig. 2. Meest belangrijke weidevogelgebieden in Noord-Holland, periode 2000-2005. De in de tekst genoemde deelgebieden binnen het Nationaal Landschap Laag Holland zijn apart aangegeven: 1. Alkmaardermeer, 2. Wormer- en Jisperveld en 3. Ilperveld.

trend vertoonde. Na 2000 blijkt deze situatie fors gewijzigd te zijn: slechts vijf proefvlakken (10 %) bezitten nog een positieve trend, terwijl meer dan de helft van het aantal proefvlakken achteruitgang vertoont. Bij een nadere analyse van het meetnet blijkt dat er belangrijke verschillen bestaan tussen reservaatgebieden en agrarische gebieden. Ook tussen de agrarische gebieden onderling bestaan verschillen, vooral tussen de graslanden op veen en op klei (Scharringa, 2003). Als op vergelijkbare wijze als hierboven het totaal aantal weidevogels wordt berekend per reservaat en agrarisch gebied op veen of klei, dan blijken de gemiddelde weidevogeldichtheden in de reservaatgebieden beduidend hoger te zijn dan in de agrarische gebieden. Bij een nadere beschouwing valt echter wel op te merken dat in de reservaatgebieden de aantallen na 1995 langzaam dalen. Met name in verruigde of verzuurde graslanden zijn Grutto, Tureluur, Kievit en Scholekster afgenomen. Indien er extensieve beweiding plaatsvindt, dan kunnen deze dalende aan-

Soort	Trend in het weidevogelmeetnet	
	1990-1999	2000-2005
Kievit	stabiel	matige afname
Scholekster	matige afname	matige afname
Grutto	matige afname	sterke afname
Tureluur	matige toename	stabiel
Slobeend	onzeker	matige afname
Kuifeend	stabiel	stabiel
Krakeend	sterke toename	sterke toename
Veldleeuwerik	sterke afname	sterke afname
Graspieper	stabiel	stabiel

tallen enigszins gecompenseerd worden door toenemende aantallen Krakeend, Kuifeend en Graspieper.

In de agrarische gebieden op kleigrond nemen de aantallen weidevogels in de kleigebieden de laatste tien jaar gestaag af. Op deze gronden, waarop in verhouding tot veengrond makkelijker een intensief beheer kan worden gevoerd, worden momenteel de laagste dichtheden aangetroffen.

In de agrarische gebieden op veengrond is de situatie rooskleuriger. De weidevogelaantallen waren tot 1999 vrij stabiel, maar beginnen sindsdien af te nemen. Lokaal treden momenteel de grootste veranderingen op in gebieden waar grote aaneengesloten oppervlakten veengrasland worden gemaaid.

Ontwikkelingen in slechte en goede weidevogelgebieden

Om meer inzicht te krijgen wat nu precies de kenmerken zijn van gebieden met hoge en lage weidevogeldichtheden, is een aparte analyse verricht op grond van de aangetroffen weidevogelaantallen. Hiervoor werd het meetnet in drie categorieën verdeeld, op basis van de hoogste en laagste weidevogeldichtheden gedurende de periode 2000-2005. Deze periode is gekozen omdat in dit tijdvak de grootste veranderingen sinds de laatste 15 jaar zijn opgetreden. De volgende drie categorieën zijn geconstrueerd:

- Goede gebieden: de 20 proefvlakken met de hoogste dichtheden aan weidevogels;
- Slechte gebieden: de 20 proefvlakken met de laagste dichtheden aan weidevogels;
- Intermediaire gebieden: de overgebleven proefvlakken.

Voor zowel de goede als de slechte (weidevogel)gebieden zijn vanaf 1996 per soort trendlijnen berekend. Dat jaar werd gekozen, omdat er vanaf die tijd voldoende gegevens zijn verzameld over het beheer.

Tabel 2. Beknopt overzicht van de waargenomen trends van negen weidevogelsoorten in het Noord-Hollandse weidevogelmeetnet gedurende de periode 1990-2005. De classificatie van de trends is die welke wordt gebruikt bij de NEM-meetnetten (Teunissen & Soldaat, 2005). Een matige toe- of afname betekent een significante gemiddelde aantalverandering van minder dan 5 % per jaar, bij een sterke toe- of afname bedraagt deze verandering meer dan 5 % per jaar. Bij een sterke toe- of afname is er minimaal sprake van een verdubbeling of halvering van de aantallen over een periode van 15 jaar. Een stabiele trend betekent dat er gemiddeld geen significante aantalverandering is. Als de trend onzeker is, dan betekent dit dat de aantalfluctuaties zo groot zijn dat er geen betrouwbare uitspraak gedaan kan worden.

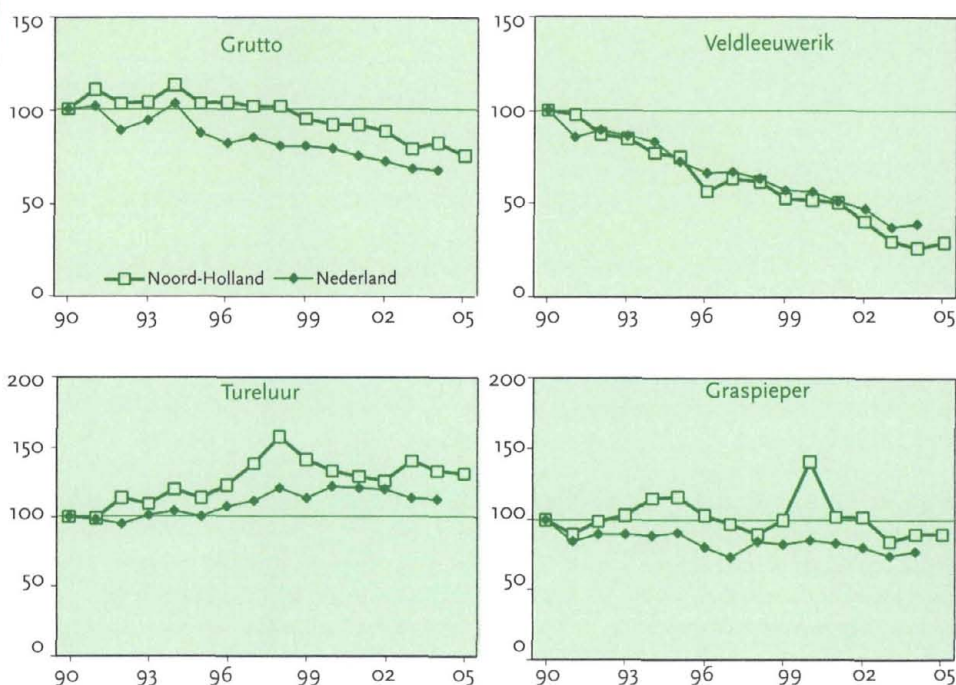

Fig. 3. Trends van Grutto, Tureluur, Graspieper en Veldleeuwerik in het Noord-Hollandse weidevogelmeetnet gedurende de periode 1990-2005. Ter vergelijking is ook de Nederlandse trend weergegeven, op basis van berekeningen van SOVON (Teunissen, 2005).

broedparen per 100 ha

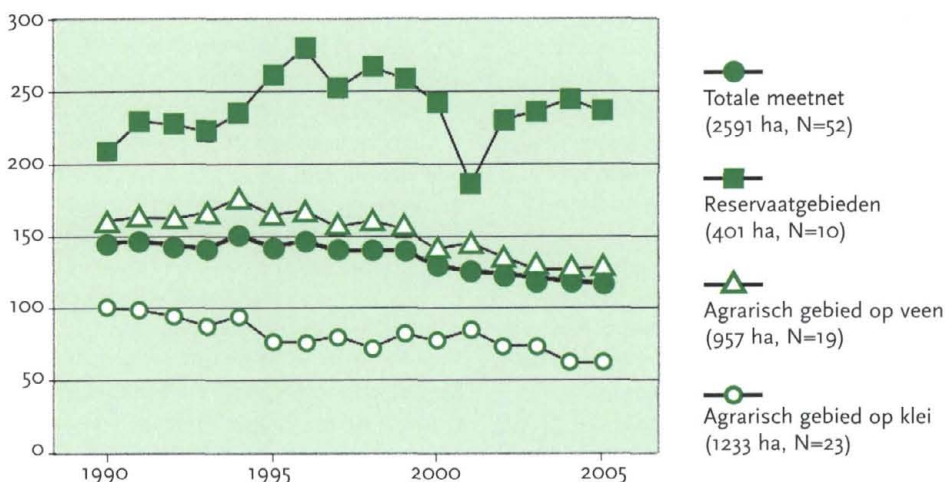

Fig. 4. Aantalontwikkeling van weidevogels in het gehele Noord-Hollandse weidevogelmeetnet, de reservaatgebieden en de agrarische gebieden. Voor de berekening is de totale dichtheid aan weidevogels berekend, omgerekend naar aantallen broedparen per 100 hectare. De berekende dichtheidscijfers zijn gebaseerd op het totaal aantal territoria van Grutto, Kievit, Scholekster, Tureluur, Watersnip, Kemphaan, Slobeend, Zomertaling, Veldleeuwerik, Wulp, Kluut, Krakeend, Kuifeend, Wintertaling, Graspieper en Gele kwikstaart.

Fig. 5. Verandering in trends in de proefvlakken van het Noord-Hollandse Weidevogelmeetnet sinds 1990, verdeeld over drie perioden.

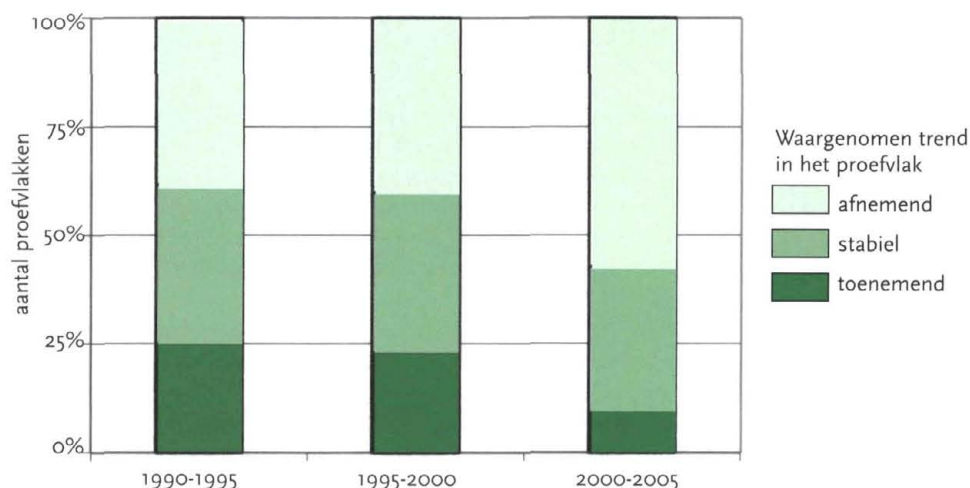
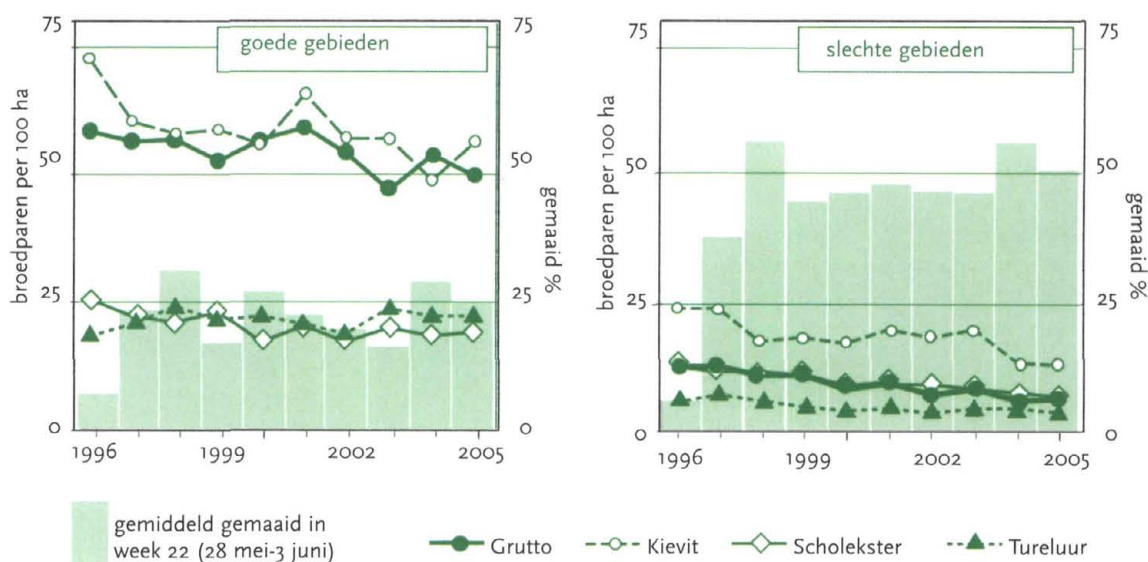

Fig. 6. Aantalontwikkeling van de vier algemene steltloper-soorten in 20 goede weidevogelgebieden en 20 slechte weidevogelgebieden (voor de selectie van deze gebieden, zie de tekst). De verticale as geeft aan de linkerzijde steeds de gemiddelde dichtheid weer. Met verticale balken is het oppervlak aan gemaaid grasland in week 22 (rond 1 juni) afgebeeld. De schaal van het oppervlak gemaaid grasland staat steeds aan de rechterzijde van de verticale as vermeld.

Alhoewel wij beseffen dat deze methode met enige voorzichtigheid gebruikt moet worden, mede gezien de subjectieve keuze van goede en slechte gebieden, leidt deze werkwijze wel tot enkele belangrijke inzichten. Van vier soorten hebben wij per categorie de ontwikkeling sinds 1996 weergegeven (fig. 6), waarbij tevens het gemiddeld oppervlak gemaaid grasland rond 1 juni is afgebeeld. Uit de analyse blijkt dat in de slechte gebieden Grutto, Tureluur, Slobeend en Kievit in bescheiden aantallen voorkomen, waarbij de laatstgenoemde soort het talrijkst is. In de praktijk duidt dit veelal op een te intensieve beweiding tijdens de broedtijd, en/of een te vroeg maaitijdstip (begin mei - half mei). Ook blijkt dat bijna alle soorten in de slechte gebieden een vrijwel gestage achteruitgang vertonen. In de goede gebieden blijkt de achteruitgang minder snel te gaan; sommige soorten zijn stabiel of gaan zelfs vooruit. Het meest opmerkelijke verschil tussen beide categorieën is echter het aandeel

gemaaid grasland rond 1 juni. De periode komt overeen met de kuikentijd van o.a. de Grutto. Uit onze analyse blijkt dat in de slechte gebieden rond 1 juni een oppervlak van gemiddeld 50 % reeds is gemaaid. Een uitzondering vormt het jaar 1996, toen vanwege slechte weersomstandigheden er niet vroeg gemaaid kon worden. In de goede gebieden is het oppervlak vroeg gemaaid grasland veel kleiner en bedraagt het gemiddeld niet veel meer dan 25 %. In de reservaatgebieden wordt doorgaans pas na 15 juni gemaaid.

Mogelijke oorzaken van achteruitgang

De geconstateerde versnelde achteruitgang van weidevogels in Noord-Holland sinds 1999 heeft een complex aantal oorzaken. De achteruitgang in de landbouwgebieden wordt vooral veroorzaakt door intensivering (Vogelbescherming & SOVON, 2005). Vroeger maaien, intensieve beweiding of peilverlaging hebben hier hun tol geëist. Met name het oppervlak

aan vroeg gemaaid land is de laatste 20 jaar sterk toegenomen. Daarnaast is in zowel de reservaatgebieden als in de landbouwgebieden een belangrijke verschuiving opgetreden tussen de verhouding wei- en hooiland. Het aantal koeien dat voor beweiding van het weidevogelgrasland wordt ingezet is afgenomen; in plaats daarvan wordt een steeds groter oppervlak aan grasland gemaaid. Hierdoor is het beheer eenzijdiger geworden, wat ten koste gaat van de graslandstructuur en de soortenrijkdom. In de reservaatgebieden speelt vooral overextensivering een rol. Verruiging en verzuring van het grasland hebben de aantallen steltlopers doen teruglopen. Ook de verdichting van het landschap door de toename van riet, bos, wegen en woningbouw heeft het weidevogelareaal verder doen inkrimpen. Tenslotte moet ook de invloed van de toegenomen predatie niet worden onderschat. Door de verdichting van het land-

Weidevogels

schap zijn potentiële predatoren als Vos, Sperwer, Buizerd en Bruine kiekendief toegevoegd. Wat de precieze invloed van elk van de predatoren is, is eigenlijk niet goed bekend. De indruk bestaat dat er lokaal veel verschillen in predatiedruk en de aard van de predator bestaan. Veldwaarnemingen uit verschillende weidevogelgebieden in Noord-Holland wijzen er op dat de invloed van predatie wordt vergroot als er in de kuikentijd veel verstoring optreedt, met name tijdens het maaien (Teunissen et al., 2005; Schekkerman & Teunissen, dit nummer). Onderzoek naar predatie in vroeg- en laatgemaaide gebieden kan in de toekomst wellicht meer duidelijkheid geven.

De door ons gevonden relatie tussen weidevogeldichtheden en het oppervlak vroeg gemaaid land kan een belangrijke verklaring zijn voor de huidige terugloop in de weidevogelaantallen. In gebieden waar relatief veel predatoren zijn en waar weinig goed kuikenland aanwezig is (rijk aan variatie in vegetatiestructuur en insecten), verwachten wij zelfs dat het vroege maaien de belangrijkste oorzaak van achteruitgang is. Er kunnen daarom vraagtekens gezet worden bij het grote oppervlak aan vroeg maailand dat wordt toegestaan binnen de Subsidieregeling Programma Beheer of herstelprogramma's als Nederland Gruttoland (de Lange, 2004). Binnen de huidige subsidieregelingen blijkt financiering nog steeds mogelijk als ruim de helft van het grasland in de kuikentijd wordt gemaaid. Onze gegevens uit het Noord-Hollandse weidevogelmeetnet suggereren echter dat onder deze omstandigheden de minst optimale condities worden bereikt. Tevens is te verwachten dat bij een dergelijk beheer er een blijvende daling zal optreden in de weidevogelaantallen (fig. 4). Deels kan hiermee ook de geringe effectiviteit van het gesubsidieerde weidevogelbeheer worden verklaard (MNP, 2005).

Literatuur

Beintema, A., 1994. Weidevogels in Nederland. In: Beintema, A., O. Moedt & D. Ellinger, Ecologische Atlas van de Nederlandse Weidevogels. IBN-DLO en SOVON: 172 - 192.
Geld, J. van der & R. Leguijt, 1996. De Kemp-haan terug in de Nederlandse graslanden. De Levende Natuur 97 (4): 134 - 138.
Hustings, F. & J.W. Vergeer, 2002 (red.). Nederlandse Fauna 5. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2002. Verspreiding, aantallen, verandering. Nationaal Natuurhistorisch

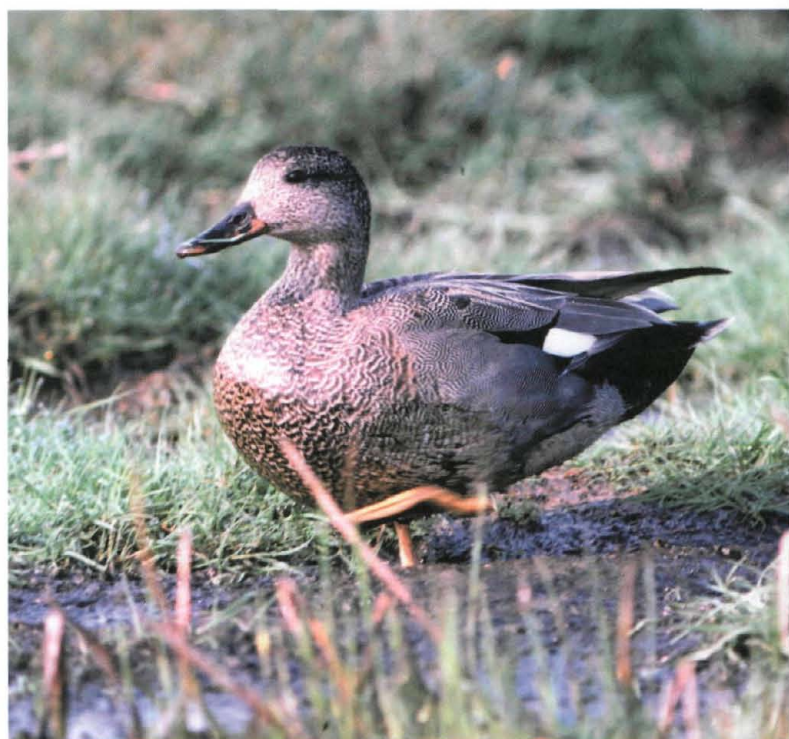
museum Naturalis, KNNV Uitgeverij en EIS-Nederland.

Lange, O. de, 2004. Toekomst voor de Grutto. Mozaïkbeheer Nederland-Gruttoland. Landschapsbeheer Nederland, Vogelbescherming Nederland en Natuurlijk Platteland Nederland.

MNP, 2005. Natuurbalans 2005. Milieu- en Natuurplanbureau Bilthoven, Sdu Uitgevers, Den Haag.

Scharringa, C.J.G., 2003. Weidevogels onder druk (1&2). Tussen Duin en Dijk 2: 4 - 8 en 18 - 21.

In Noord-Holland neemt de Krakeend zowel in goede als slechte gebieden sterk toe (foto: Ger Tik).

Teunissen, W.A., L. Soldaat, M. Veller, F. Willems & A.J. van Strien, 2002. Berekening van indexcijfers in het weidevogelmeetnet. Sovon-onderzoeksrapport 02/09. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Teunissen, W.A., 2005. Indexen en trends van een aantal weidevogelsoorten uit het weidevogelmeetnet. Periode 1990-2003. Interne notitie. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Teunissen, W.A. & L. Soldaat, 2005. Indexen en trends van een aantal weidevogelsoorten uit het weidevogelmeetnet. Periode 1990-2004. Notitie 2005-13. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Teunissen, W.A. & Schekkerman & F. Willems, 2005. Predatie bij weidevogels. Op zoek naar de mogelijke effecten van predatie op de weidevogelstand. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen. Alterra, Wageningen.

Vogelbescherming & SOVON, 2005. Rode lijst van de Nederlandse broedvogels. Vogelbescherming Nederland, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Tirion Natuur, Baarn.

Summary

Trends of meadow bird populations in North-Holland

This study shows that between 1990 and 2000 the meadow bird populations in the province of North-Holland were rather stable, in particular in reserves and agricultural meadows on peat soils. After 1999 there is a steady decline

in numbers. Analysis of census results in plots with high numbers of meadow birds and plots with low numbers shows that the area of early mown grassland is related to trends in numbers and densities of meadow birds. It seems that good conditions occur if no more than 25 % of the grasslands is mowed before the 1st of June. However late mowing is no guarantee for high densities. In meadow bird reserves, mowed mostly after the 15th of June, numbers of meadow birds can decline due to acidification of soils and unfavourable changes in vegetation structure.

C.J.G. Scharringa & R. van 't Veer
 Landschap Noord-Holland, afdeling Onderzoek
 Postbus 257
 1900 AG Castricum
 e-mail: k.scharringa@landschapnoordholland.nl
 r.vantveer@landschapnoordholland.nl